

ditiam. [To Children I Give My Heart]. Kyiv.

7. Sukhomlynskyi, V. O. (1979). *Sto porad vchytel'evi*. [One Hundred Pieces of Advice for Teachers]. Kyiv.

8. Sukhomlynskyi, V. O. (1979). *Shchob dusha ne bula pustoiu*. [The Soul Shouldn't Be Empty]. Kyiv.

9. Sukhomlynskyi, V. O. (1979). *Yak vykhovaty spravzhniu liudynu*. [How to raise real man]. Kyiv.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

СЛЮСАРЕНКО Ніна Віталіївна – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри педагогіки, психології й освітнього менеджменту імені проф. Є. Петухова Херсонського державного університету.

Наукові інтереси: педагогіка закладів загальної середньої та вищої освіти, історія

педагогіки, методика трудового навчання, історія становлення та розвитку трудової підготовки.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

SLYUSARENKO Nina Vitaliyivna – Doctor of Pedagogical Sciences, Full Professor, Professor of the Professor Ye. Petukhov Department of Pedagogy, Psychology and Educational Management of Kherson State University.

Circle of scientific interests: pedagogy of general secondary and higher education institutions, history of pedagogy, methodology of vocational education, history of the formation and development of vocational training.

*Дата надходження рукопису 04. 07. 2018 р.
Рецензент – д.п.н. професор Н. А. Калініченко*

УДК 371(09)(477)

ТРОЦКО Анна Володимирівна – доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент НАПН України
e-mail: avtrotsko@cloud.com

ПОПОВА Олена Володимирівна – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри педагогіки і педагогіки вищої школи ХНПУ імені Г. С. Сковороди
e-mail: portub@mail. ru

ШКОЛА ВАСИЛЯ СУХОМЛИНСЬКОГО ЯК АВТОРСЬКА ПЕДАГОГІЧНА СИСТЕМА

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Цей рік є знаменним для світової педагогічної спільноти, який визначається ювілейною датою – 100-річчя від дня народження видатного педагога-вченого, психолога, дослідника і публіциста, громадського діяча, праця якого набула світового значення – Василя Олександровича Сухомлинського.

В умовах незалежності держави, неупередженого вивчення надбань вітчизняної педагогіки і зарубіжного досвіду, коли реформується й модернізується освітній простір України, педагогічна наука і практика опановують цінності демократичного суспільства, триває процес гуманізації системи освіти виникає необхідність вивчення і переосмислення інноваційних педагогічних ідей та унікального досвіду В. Сухомлинського в контексті сучасних викликів.

У авторській школі, створеній В. Сухомлинським, інтегровано проявилися гуманістичні традиції та інноваційні ідеї. Не випадковим є надзвичайно зростаючий інтерес до педагогічної спадщини В. Сухомлинського в останні роки: чим більш демократична

загальна соціальна ситуація, тим більш актуалізуються його основні концептуальні ідеї та принципи. У ситуації розгортання складних інноваційних процесів, спрямованих на розбудову національної системи освіти, актуалізується проблема цілісного вивчення, переосмислення і системного застосування досягнень видатного педагога.

Про постійне зростання інтересу до педагогічної спадщини В. Сухомлинського свідчить величезна кількість теоретико-педагогічних і художньо-публіцистичних праць, щорічні всеукраїнські науково-практичні конференції, присвячені педагогічній спадщині видатного українського педагога.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній сухомлиністиці за останні десятиліття здійснено низку дисертаційних досліджень, серед них переважна більшість із проблем виховання (А. Аллагулов, Г. Бучківська, В. Кравцов, І. Наливайко, О. Тимофеева та інші), навчання (Л. Ткачук), виокремлюються дисертації компаративного характеру: В. Сухомлинський і С. Френе (І. Суржикова), В. Сухомлинський і Я. Корчак (В. Кушнір). Різним аспектам

педагогічної системи видатного педагога присвячено численні публікації науковців (Ван Ігао, В. Василенко, М. Головка, Дж. Зайда, В. Іфферит, А. Кокеріль, Г. Настасєв, Д. Пащенко, І. Прокопенко, В. Риндак, О. Савченко, Є. Салтанов, О. Сухомлинська, В. Федяєва, Х. Франгос, Бі Шуджі та інші). Отже, вітчизняними і зарубіжними вченими вже багато зроблено з дослідження, висвітлення і творчого використання науково-теоретичної спадщини і цінного практичного досвіду В. Сухомлинського. Водночас ідеї та погляди В. Сухомлинського на процеси шкільного виховання і навчання синтезуються в оригінальну за змістом і за практичною реалізацією авторську педагогічну систему. Тому уявляється вельми важливим системний аналіз педагогічної спадщини видатного педагога, з якої неможливо виключити будь-який елемент: філософські засади, психолого-педагогічна сутність, цілі, зміст, методи, форми тощо.

Мета статті розкрити суттєві особливості авторської педагогічної системи В. Сухомлинського, довести її релевантність.

Виклад основного матеріалу дослідження. В. Сухомлинський жив і творив у непросту епоху, коли офіційна освітня політика гальмувала педагогічну творчість, інноваційний розвиток школи. Інноваційні процеси можуть бути прискорені або сповільнені державною системою, суспільством. Причому новаторську суть педагогічної творчості може деформувати або гальмувати не тільки ідеологічний деспотизм влади, але й одноманітність економічному укладу, уніфікація форм освіти тощо.

Проте у певні моменти соціально-економічного розвитку ці чинники не спрацьовують. Починає домінувати суб'єктивний фактор – він визначається особистістю самого новатора: наскільки глибоко і масштабно він підходить до розв'язання проблем, наскільки нетрадиційні його підходи, наскільки теоретично обґрунтовано він може організувати і аналізувати свій досвід, наскільки рішуче він проводить свої ідеї у життя тощо. Усім цим вимогам, як довів час, відповідали педагогічний талант, особистісні якості і досвід Василя Олександровича Сухомлинського. Не випадково, що не всі його сучасники змогли піднятися до розуміння й осягнення істинного сенсу гуманістичних ідеалів, які сповідував видатний педагог. Проте сьогодні наведено неспроможність опонентів видатного педагога, найбільш непримиренними з яких були В. Кумарін і Б. Ліхачов.

Розглядаючи школу В. Сухомлинського як унікальну авторську педагогічну систему,

виходимо з розуміння авторської школи як закладу освіти, діяльність якого побудована на оригінальних (авторських) ідеях і технологіях, і уявляють собою нову освітню практику або взагалі, або для даних умов.

У визначення «життєздатності» будь-якої авторської школи вважаємо доцільним застосування такого критерію, як *релевантність* (від фр. *relevare* – підвищувати, підіймати, робити значущим), котрий дає можливість визначити здатність педагогічної системи до сталого саморозвитку в різні історичні періоди, в різних країнах і цивілізаціях.

Серед показників релевантності історико-педагогічного феномену ми визначаємо такі [2]: умовність хронологічних просторово-часових, національно-етнічних рамок, високий ступінь його рухомості; розповсюдження за межами однієї формації, цивілізації, країн, континенту; відбиття сутнісних для прогресу освіти педагогічних тенденцій; наявність педагогічної самоцінності, що забезпечує внутрішній саморозвиток феномена, його парадигмальний характер і сприятливі перспективи трансформації; наявність прямої педагогічної спадковості у вигляді теорій, концепцій, течій, які отримали розвиток на основі ведучих ідей і сутнісних ознак, що притаманні даному феномену; опосередкований вплив на подальший розвиток педагогічного пошуку, інновацій, які здійснюються з урахуванням внутрішніх умов самоспрямування педагогічного процесу і реалізації головної ролі вчителя та учня як суб'єктів діяльності; наявність даних для розуміння технології реалізації закладених у даному феномені ідей, методів, засобів з точки зору теоретичної і практичної діяльності; ідейна відповідність до основних стратегічних орієнтирів розвитку сучасного освітнього процесу; єдність, повторюваність та інваріантність найбільш сутнісних, значущих ознак даного феномена, його структурних елементів, що дозволяє моделювати його узагальнені характеристики тощо.

Безумовно, В. Сухомлинський – один з найбільш творчих представників інноваційної педагогіки і талановитих майстрів моделювання її технологічних засобів. Водночас животворність ідей В. О. Сухомлинського полягає, на наш погляд, значною мірою в тому, що він був спадково пов'язаний з кращими світовими педагогічними традиціями. Уважаємо, що поєднання інноваційності зі спадковістю значно підвищує релевантність авторської системи В. Сухомлинського як педагогічного феномену в світовій освіті.

У своєму досвіді видатний педагог наблизився до розв'язання проблеми всебічно

гармонійно розвиненої особистості, до реалізації на практиці цілісного навчально-виховного процесу. Павлицька школа є унікальним педагогічним феноменом, який можна представити схемою:

«ШКОЛА МИСЛЕННЯ» → «ШКОЛА РАДОСТІ».

Якщо «накласти» характеристики авторських (інноваційних) систем на педагогічну концепцію В. Сухомлинського, то стає очевидним, що вони «стикуються» за усіма основними параметрами: дитина – мета, а не засіб; демократизація взаємовідносин педагогів і дітей, переведення їх на особистісний рівень; мета педагогічного процесу – всебічний розвиток особистості, рішення якої і створює можливість творчого подолання протиріч у майбутньому. Цими обставинами також пояснюється феномен концепції новатора – все більше зростаюча затребуваність її ідей і принципів.

Не зважаючи на те, що у В. Сухомлинського немає спеціальних філософських праць (філософські погляди викладені у таких працях, як «Серце віддаю дітям», «Народження колективу». «Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості» та ін.), ним була створена авторська філософсько-педагогічна концепція, яка заснована на ідеалах гуманізму і загальнолюдських цінностей.

В. Сухомлинський відмовився від природної соціоцентричної стратегії і відповідної до неї маніпулятивної тактики виховання. В. Сухомлинський створив педагогічну систему, в якій усе зосереджено навколо дитини. Випередивши свій час, видатний педагог прийшов до переконання, що в школі, в якій виховується зростаюча особистість, центром виховної системи повинна бути дитина. Педагог зазначав, що дійсна гуманність педагогіки полягає у тому, щоб зберегти радість, щастя, на які має право дитина.

Головну мету школи В. Сухомлинський убачав мету виховання в розвитку творчих сил і здібностей дитини в умовах колективу й на основі етико-естетичних цінностей, інтересів і потреб, спрямованих на творчу працю й саморозвиток. Із позицій гуманізму, загальнолюдських цінностей, витоки яких лежать в українській духовності, її моральних імперативах, розглядав виховання особистості як пізнання, а навчальну діяльність школярів – як насичений творчими відкриттями процес пізнання та самопізнання. Згідно концепції В. Сухомлинського, дитина – це найбільш діюча, незалежна, творча особистість з неповторним і невичерпним внутрішнім світом.

Надзвичайно потужна і гуманістична

педагогіка побудована на походженні тієї філософської істини, що освіта, виховання й розвиток людини – це передусім утвердження *гармонії розуму і серця*. За образним висловлюванням Василя Сухомлинського, вихованню дитини належить найніжніша і найтонша мелодія: «Що було найголовнішим в моєму житті? Без вагань відповідаю: любов до дітей» [5].

В. Сухомлинський в основу педагогічного процесу покладав принцип *індивідуального підходу* до кожної дитини, аби вона досягла найвищої сходинок інтелектуального розвитку, на яку дає змогу піднятися повний розквіт її здібностей. За глибоким переконанням педагога, слід спочатку заглянути в душу дитини, і вже на цій основі здійснювати процес навчання і виховання.

За думкою павлицького мислителя, педагог не зможе реалізувати свої гуманістичні цілі, якщо не буде добре знати дитину, розуміти логіку дитячих бажань, прагнень, їх взаємозв'язок зі справжніми потребами. Від цього залежить правильне моделювання вихователем своїх дій, бачення вихованця у майбутньому. Адже, зазначав В. Сухомлинський, виховання не може бути заснованим на вимогах сьогодення, однією з основних закономірностей повинна бути орієнтація виховання у дитинстві на отроцтво, юність і зрілість [3]. Внаслідок складності означених проблем В. Сухомлинський неодноразово наполягав на створенні міцного психологічного фундаменту в роботі вчителя, на втіленні антропологічного підходу в освіті.

Важливою для сучасної вітчизняної освіти є концептуальне положення педагогіки В. Сухомлинського про необхідність виховання і розвитку зростаючої особистості через виховання культури почуттів, бажань і прагнень, головне з яких «почуття людини». При цьому найбільш важливими педагогічними засобами реалізації зазначеного положення педагог уважав слово вчителя і красу.

Підсумуємо (не претендуючи на повноту) основні ідеї гуманістичної парадигми В. Сухомлинського [2; 7]:

- визнання особистості дитини вищою соціальною цінністю;
- глибоке вивчення особливостей дитини;
- творча, виборча опора на здібності, прагнення, дитячі бажання у педагогічному процесі;
- бачення вихованця у майбутньому;
- гармонійний розвиток розуму і почуттів дитини;
- насичення виховання проблемами людини, його духовного світу;
- гуманізація міжособистісних відносин;

- органічне поєднання виховання і навчання;
- виховання красою навколишнього світу;
- забезпечення максимально сприятливих умов для вільного і творчого розвитку особистості тощо.

Однією з провідних концептуальних ідей педагогічної системи В. Сухомлинського, яка з об'єктивних причин набуває особливої актуальності для сучасної освіти, є ідея про необхідність *забезпечення органічної єдності виховання і навчання*.

Школа, на думку В. Сухомлинського, – це не комора знань, а світоч розуму, святиня і надія, духовна колиска народу, норавливе дитя суспільства. Це світ душевних людських доторкань, зосередження добрих почуттів, тонких переживань. Це вічне вогнище краси, освіти й освіченості.

У програмі роботи Павлівської школи поряд із загальними категоріями етики (моральний ідеал, гідність, чесність, працелюбність, справедливість) реалізувалися й такі вічні людські цінності, як щастя, радість, совість, співчуття, духовність. Саме зазначені цінності відображають гуманістичний зміст авторської педагогічної системи В. Сухомлинського. У практиці роботи Павлівської школи формування гуманістичних цінностей школярів здійснювалося шляхом використання «Хрестоматії моральних цінностей людства» та «Хрестоматії з етики». Ці рукописні матеріали постійно поповнювалися вченим та його колегами і слугували розвитку в школярів людяності, доброти, гідності.

Отже, в основу моральних цінностей В. Сухомлинський поклав не класові інтереси, як це визнавала тогочасна ідеологія, а загальнолюдські цінності: доброту, чуйність, емпатію, любов тощо. Таке розуміння моралі привело В. Сухомлинського до глибокого філософського осмислення гуманістичної суті виховання, що спричинило суттєві розбіжності між офіційною педагогікою і його педагогічними поглядами в трактуванні виховного ідеалу.

Виходячи з позицій системного підходу, В. Сухомлинський значно випередив своїх сучасників у пошуку і розробці педагогічних умов, що забезпечують свідоме і вільне сприйняття дитиною моральних цінностей, а саме: забезпечення єдності свободи вибору та морального обов'язку дитини в умовах життєздатності школи; насичення гуманістичним змістом взаємостосунків учителів і учнів як реальний зразок моральності, доброти, щирості, поваги до особистості; долучення учнів до найскладніших моральних цінностей в ранньому дитинстві; глибоке визнання сім'ї,

всебічний неформальний контакт школи з батьками; віра у потенціальні можливості дитини; здатність учителів відчувати дитинство, бачити світ очима дитини; відмова від будь-якого примусу і насильства над дитиною; цілковита правдивість [2].

В. Сухомлинський сформулював принципи морального виховання, серед яких слід виділити такі: сполучення вербальних і практичних методів виховання моральності; опора на виховання моральних почуттів; використання колективу як фактору впливу на особистість; актуалізація проблеми самовиховання, самовдосконалення.

У процесі реалізації зазначених принципів автор пропонував використання різноманітних методів: навіювання, спонування, заохочення, вираз довіри і недовіри, примушення, заборона, сумісна діяльність, орієнтація на вибір ідеалу.

Великого значення у формуванні «справжньої Людини» В. Сухомлинський надавав *розумовому вихованню*. Але вирішення цієї проблеми він тісно пов'язував з моральним, трудовим, естетичним і фізичним вихованням. На нашу думку, ця ідея В. Сухомлинського концентрується в терміні, який використовував видатний педагог – «*розумова вихованість*».

Як найважливіший засіб розумового виховання В. Сухомлинський розглядав навчання. Проте здобуття знань, на переконання педагога, – не самоціль, а важливий засіб «розвитку пізнавальних і творчих сил і думки гнучкої, живої, допитливої, яка завжди шукає», засіб духовного збагачення людини: здобування знань має забезпечувати оптимальний рівень загального розвитку, а останній, у свою чергу, – сприяти успішній навчальній діяльності. Навчання має бути спрямованим на піднесення в учнів життєвої цінності знань, на залучення їх до розумової праці, на вироблення в них уміння і бажання вчитися. Отже, В. Сухомлинський виступав проти суто прагматичного підходу до навчання школярів.

Для реалізації розумового виховання В. Сухомлинський пропонував певні способи і прийоми, які в сукупності складають центральну ланку *дидактичної підсистеми педагогіки В. Сухомлинського*, яку можна представити як сукупність взаємопов'язаних концептів: цільового, змістового і методичного [9].

Цільовий концепт відбиває провідний орієнтир функціонування дидактичної підсистеми В. Сухомлинського – моральну, розумову, практичну і психологічну підготовку до життя, праці, розкриття в кожному учні індивідуальних задатків, схильностей і здібностей, відчуття радості і

духовного піднесення розумової праці шляхетними почуттями.

Змістовий компонент передбачає єдність обов'язкової (державної) і необов'язкової (самоосвітньої) програм навчання. Згідно позиції В. Сухомлинського, від єдності обов'язкової і необов'язкової програм залежить інтелектуальне виховання школярів.

Методичний концепт дидактичної підсистеми В. Сухомлинського представлено:

– методами: первинного сприйняття знань; осмислення, розвитку і поглиблення знань; застосування раніше здобутих знань для «здобування» нових знань (репродуктивний і самостійний аналіз фактів, предметів, явищ); самостійного вироблення вмінь застосування знань, отриманих на уроці (виконання практичних завдань); дослідження явищ, процесів (організація спостережень, експериментів як у природних умовах, так і в лабораторії). Провідними методами, які забезпечують єдність розумового і морального виховання, В. Сухомлинський вважав експеримент, самостійне вивчення учнями життєвих явищ, літературних джерел, літературні творчі спроби. У цьому, на думку педагога, – основа створення гармонії умінь і знань, бо учні можуть успішно вчитися тільки тоді, коли вміють спостерігати, думати, читати, писати, думаючи читати і читаючи думати. Усе це видатний педагог називав «комплексом основних умінь»;

– формами («урок мислення», предметні і творчі гуртки; «урок під відкритим небом» («подорож у природу, об'єкти виробництва»); науково-дослідні лабораторії; трудові традиції; самоосвіта).
Фундаментальною інтегративною формою навчання, що забезпечує стабільність розумового виховання школяра, реалізацію його творчого потенціалу в дидактичній підсистемі В. Сухомлинського є «уроки мислення», на яких широко застосовували творчі завдання, створення високого інтелектуального фону, прищеплення любові до читання, створення гуманного і вимогливого підходу до оцінювання, вміла організація виконання домашніх завдань, виховання самодисципліни у розумовій праці;

– засобами (природні джерела, предмети навколишнього світу; книга, слово; казка, трудові дії).

Найважливішою складовою освіченої людини Василь Сухомлинський вважав уміння вдумливо читати, а джерелами думки – «спостереження, природу, працю, моральну красу людської поведінки, книгу і творчість». Тож пильна увага у Павлиші приділялась читанню. Педагог стверджував, що без високої культури читання немає ні школи, ні справжньої розумової праці. В. Сухомлинський зазначав, що «погане

читання – замазане брудом вікно крізь яке нічого не видно». Повною мірою поділяючи слушні думки видатного педагога, вважаємо, що відмовлення в сучасній початковій школі від уроків читання, перевірки техніки читання школярів є необачливими і небезпечними заходами.

В. Сухомлинський закликав до створення у школі культу знань, він уважав, що успішне розумове виховання можливе за умови, коли вчитель на кожному уроці буде одночасно викликати в учнів жаду до навчання і вчити їх вчитися.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Розгляд педагогіки В. Сухомлинського в контексті теорії інноваційності приводить до висновку, що педагогічна система видатного педагога за своєю суттю і характером відноситься до інновацій високого рівня релевантності і, поєднуючи класичну, інноваційну і народну педагогіку, має перспективу педагогічної доповідності: у ній присутні ідеї та принципи, механізми самозбереження і саморозвитку, які, удосконалюючись і модернізуючись у нових історичних умовах, дають можливість ефективно вирішувати докорінні й вічні педагогічні проблеми. Релевантність ідей В. Сухомлинського ґрунтується на його багаторічних уявленнях про Дитину як вищу силу Природи, ключових положеннях наук про розвиток людини, на багатому світовому досвіді духовно-морального вдосконалення особистості, її розуму, волі, Любов, Добро і Краса. Означена тріада взаємопов'язаних категорій, що складають основи гуманної педагогіки, не має альтернатив як у сучасній педагогічній практиці, так і в педагогіці завтрашнього дня. Перспективними напрямками подальших досліджень вважаємо вивчення досвіду В. Сухомлинського з позицій сучасної філософії освіти з культурологічних, компаративних і інноваційних підходів у контексті всесвітнього та європейського освітнього середовища.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. В. О. Сухомлинський у роздумах сучасних українських педагогів: монографія / упоряд.: О. В. Сухомлинська, О. Я. Савченко. – Луганськ: Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2012. – 504 с.
2. Попова О. В. Становлення і розвиток інноваційних педагогічних ідей в Україні у ХХ столітті / ХДПУ ім. Г. С. Сковороди / О. В. Полпова. – Харків: «ОВС», 2001. – 256 с.
3. Сухомлинский В. А. Этюды о коммунистическом воспитании / В. А. Сухомлинский // Учитель: Статьи. Документы. Педагогический поиск. Воспоминания. Страницы

литератури. / Ред.-сост. Д. Л. Брудный. – М.: Политиздат, 1991. – С. 123–130.

4. Сухомлинський В. О. Павлівська середня школа / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори в 5 т. – Т. 4. – Київ: Радянська школа, 1976. – С. 7–390.

5. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори в 5 томах. Том 3. – Київ: Радянська школа. – 1976. – С. 7–279.

6. Сухомлинський В. О. Як виховати справжню людину / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори в 5-ти т. – К.: «Рад. Школа», 1976. – Т.2. – С. 149–418.

7. Троцько А. В. Гуманістична спрямованість педагогічної концепції В. О. Сухомлинського / А. В. Троцько // Наукові записки. – Вип. 52. Ч.1. – Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка. – 2003. – 265 с.

8. Федяєва В. Л. Педагогічна система В. Сухомлинського / В. Л. Федяєва, О.В. Сараєва: Навч.-метод. посіб. – Херсон, 2006. – 144 с.

9. Челпаченко Т. В. Дидактическая система В. А. Сухомлинского (теория и практика) / Т. В. Челпаченко. Оренбург: Изд-во ОГПУ, 2012. – 250 с.

REFERENCES

1. V. O. Sukhomlynskyi u rozdumakh suchasnykh ukrainskykh pedahohiv: monohrafiia. (2012). [V. O. Sukhomlynsky in contemplation of contemporary Ukrainian educators: a monograph]. Luhansk.

2. Popova, O. V. (2001). *Stanovlennja i rozvytok innovacijnyh pedagogichnyh idej v Ukraini u XX stolitti*. [Formation and development of innovative pedagogical ideas in Ukraine in the XX century]. Harkiv.

3. Sukhomlynskyi, V. A. (1991). *Etjudy o kommunystyčeskom vospytanyu*. [Etudes about communistic upbringing]. Moscow.

4. Sukhomlynskyi, V. O. (1976). *Pavlyska serednia shkola*. [Pavlyska high school]. Kyiv.

5. Sukhomlynskyi, V. O. (1976). *Sertse viddaiu ditiam*. [I give my heart to the children]. Kyiv.

6. Sukhomlynskyi, V. O. (1976). *Yak vykhovaty spravzhniu liudynu*. [How to raise a real person]. Kyiv.

7. Trotsko, A. V. (2003). *Humanistyčna spryamovanist pedahohichnoi kontseptsii*

V. O. Sukhomlynsko. [Humanistic orientation of the V. A. Sukhomlynsky's pedagogical concept]. Kirovohrad.

8. Fediaieva, V. L. (2006). *Pedahohichna systema V. Sukhomlynsko*. [V. Sukhomlynsky's pedagogical system]. Kherson.

9. Chelpacenko, T. V. *Didakticheska sistema V. A. Sukhomlynsko (teoriya i praktika)*. [The didactic system of V. A. Sukhomlynsky (theory and practice)]. Orenburg.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

ТРОЦЬКО Анна Володимирівна – доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент НАПН України

Наукові інтереси: професійна підготовка майбутніх учителів в освітньому середовищі вищих педагогічних закладів освіти, система виховної роботи зі студентами.

ПОПОВА Олена Володимирівна – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри педагогіки і педагогіки вищої школи Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

Наукові інтереси: інноваційні процеси в системі освіти, інноваційні освітні технології.

INFORMATION ABOUT AUTHORS

TROTSKO Anna Volodymyrivna – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Associate Member of National Academy of Educational Sciences of Ukraine

Circle of scientific interests: professional training of future teachers in the educational environment of higher pedagogical institutions of education, the system of educational work with students.

POPOVA Olena Volodymyrivna – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of the Department of General Pedagogics and Pedagogy of Higher Education of Kharkiv National Pedagogical University named after G. S. Skovoroda,

Circle of scientific interests: innovative processes in the education system, innovative educational technologies.

Дата надходження рукопису 19. 07. 2018 р.
Рецензент – д.п.н. професор В. В. Радул

УДК 567.89

ДИВОСВІТ ДИТИНСТВА У ТВОРЧІЙ СПАДЩИНІ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО

Міняти світ на краще дано Учителю. Не заперечуйте, не критикуйте. Це встигнете зробити пізніше. Прочитайте, вдумайтеся...

За свої роки, прожиті шкільними проблемами і дітьми, яких нам довіряють батьки, я переконалася, що саме вихователі